

Slaven BERTOŠA, *Migracije prema Puli. Primjer austrijske Istre u novom vijeku*, Katedra Čakavskog sabora za povijest Istre Pazin, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Državni arhiv u Pazinu, 2012., Mala biblioteka, sv. 6, 173 str.

Godine 2012. objelodanjeno je vrijedno povijesnodemografsko i kulturološko izdanje naslova *Migracije prema Puli. Primjer austrijske Istre u novom vijeku*. uglednoga hrvatskog i istarskog povjesničara prof. dr. sc. Slavena Bertoše. Knjiga je nastala kao dio znanstveno-istraživačkih projekata „Istarsko društvo XVI.-XIX. stoljeća: povijesne i kulturološke teme“ i „Povijest Zapadne Hrvatske: Istra, Kvarnersko primorje, Gorski kotar, Lika“. Knjiga sadrži 30 kraćih poglavlja, 3 priloga, bilješke, popis korištenih izvora i literature, sažetke na hrvatskom, talijanskom, engleskom i njemačkom jeziku, indekse mjesta, imena, stvari i pojmova te bilješke o piscu. Recenzenti ovoga zapaženog izdanja su akademik Franjo Šanjek i dr. sc. Lovorka Čoralić.

Autor knjigu započinje *Predgovorom* (5 – 6) u kojem pojašnjava termine Istarska i Pazinska knežija te pod kojim se nazivima spominju u mletačkim i austrijskim novovjekovnim dokumentima. S obzirom na to da je prostor Istre pod vlašću Habsburgovaca ostao znatno slabije proučen od mletačkog dijela, autor ovom monografijom dodatno dopunjuje postojeće stanje i otvara prostor novim istraživanjima.

U prvom poglavlju, *Uvodnom dijelu* (7 – 12) autor navodi da je za ovo znanstveno djelo izučavao Matične knjige grada Pule za razdoblje od 1613. do 1817. godine te ističe da one predstavljaju vrlo značajno i zanimljivo povijesno vrelo ne samo za poznavanje prošlosti grada već čitave Istre, pa i istočnojadranske obale uopće. Također, one izravno svjedoče o postojanju intenzivnih migracijskih strujanja između mletačkog i austrijskog dijela poluotoka. Potom se navode istarska mjesta koja su se nalazila pod austrijskom vlašću, a prikazana su na zemljovidu iz 1535. godine. Uz to, profesor Bertoša ističe da se crkvena podjela tog područja nije poklapala s onom političkom te navodi mjesta koja su pripadala unutar četiri biskupije: puljske, tršćanske, porečke i pićanske.

Drugo je poglavlje naslovljeno *Općenito o puljskim matičnim knjigama* (13 – 16) gdje se ističe relativno kasno vođenje puljskih matičnih knjiga (tek 1613.), ali ih valja izdvojiti ne samo po bogatstvu sadržaja već i zbog nekih raritetnih podataka. One pružaju pouzdan uvid u niz zanimljivih pitanja koja se ne tiču samo crkveno-povijesne tematike nego i svakodnevnog života žitelja.

Nadalje, u trećem poglavlju *Provenijencija doseljenika: mjesta i nazivi* (17 – 20) na temelju izvora autor niže mjesta austrijske Istre koja su zabilježena u

puljskim matičnim knjigama, a uz to su vrijedan izvor za migracijska kretanja stanovništva.

Na osam stranica (21 – 28) Slaven Bertoša na temelju raščlambe arhivske građe donosi muška i ženska imena (poglavlje *Imena* 21 – 25 str.) u mjestima provenijencije – koja su bila česta ili uobičajena. Autor u svom poglavlju *Prezimana* (26 – 28 str.) zaključuje da se iz prezimena može pretpostavljati etnička pripadnost. Isto tako autor navodi prezimena velikog broja doseljenika iz austrijske Istre. Primjećuje da su sva imena bila „prevedena“ na talijanski jezik, tj. upisana talijanskom grafijom. U slučajevima gdje prezime nije navedeno nije uvijek sa sigurnošću moguće zaključiti radi li se o osobi hrvatske ili talijanske etničke pripadnosti.

U idućem poglavlju *Primjeri upisa u matične knjige* (29 – 40) donose se raznoliki upisi: oni kratki, ali i prilično dugi, što je ovisilo o osobi koju je valjalo upisati. Profesor Slaven Bertoša razlikuje nekoliko kategorija: a) ogleadni upisi, te za isto navodi nekoliko arhivskih primjera, b) jednostavni, kratki upisi – takvi su najčešće upisi u knjige krštenih, umrlih i popisi krizmanika u kojima nema puno podataka, c) složeniji, duži upisi i d) upisi o više članova iste obitelji. Ovi posljednji značajni su za povijest pojedinih obitelji jer se iz njih može pronaći više podataka o njihovim članovima.

Slijedi sedmo poglavlje *Upisi na latinskom jeziku* (41 – 42). Autor primjećuje da je kada je riječ o doseljenicima iz austrijske Istre bilo više takvih upisa, a u njih su se često ubacivale riječi iz talijanskog jezika.

Osmo poglavlje nosi naslov *Višestruke migracije* (43 – 46). Pod višestruke se migracije podrazumijevaju slučajevi osoba za koje je u matičnim knjigama zabilježeno da su iz jednog mjesta, ali da su određeno vrijeme živjele i u nekom drugom. Autor zapaža da su takvi primjeri najčešće zabilježeni u 18. stoljeću.

Među doseljenicima iz istarskog kraja bilo je i onih osoba koji su u Puli živjeli dugo godina, što profesor Bertoša navodi u devetom poglavlju *Dugogodišnji žitelji Pule* (47 – 49).

U matičnim knjigama grada Pule u nekim se slučajevima, uz oznaku mjesta provenijencije, pobliže navodilo i ime lokaliteta, često uz naznaku crkvene jurisdikcije, što autor ističe u poglavlju *Spominjanje crkava i župa* (49).

Deseto je poglavlje naslovljeno *Zanimanja* (49 – 60). Zanimanja su se u svim vrstama matičnih knjiga često navodila, iako ne baš uvijek. U potpoglavlju *Sluge i sluškinje* Slaven Bertoša zaključuje kako za njih u dotadašnjim radovima istarskih povjesničara nema mnogo podataka. Navođenje ovoga društvenog sloja vezano je za slučajeve sklapanja braka, krštenja ili krizmanja djeteta, smrti i ukopa. Sluge i sluškinje imali su viši društveni slojevi i crkveno osoblje. Iz razmatranih

podataka autor zaključuje da je broj muškaraca slugu iz krajeva austrijske Istre bio znatno veći od broja žena sluškinja, a u Pulu s velikom fluktuacijom ljudi sluge i sluškinje stizali su iz različitih mjesta (Venecije i njezine okolice, Istre i područja sjevernog Jadrana). Nadalje, u potpoglavlju *Crkveno osoblje* ističe se brojnost upisa, ponajprije biskupa, svećenika, župnika i klerika u puljske matične knjige. Slijedi potpoglavlje *Obrti i ostala zanimanja*. S austrijskog se dijela Istre u Pulu doselio i određen broj obrtnika i članova njihovih obitelji. Zbog nedostatka specijaliziranih zanimanja njihovi vršitelji u grad su često naseljavani po nalogu Senata, a bilo je i samoinicijativnih dolazaka. U osvrtu na upravno osoblje profesor Bertoša pojašnjava na koga se odnosi ova kategorija, navodeći upravnu organizaciju Mletačke Republike. Poglavlje je zaključeno s podnaslovom *Vojno osoblje* koje je u Pulu dolazilo u kriznim periodima. Potjecali su iz različitih krajeva, najčešće s Apeninskog poluotoka, a manji dio njih došao je s područja Istre u vlasti Habsburgovaca.

Iduće je kratko poglavlje *Posebni podatci o etničkoj pripadnosti* (61 – 62) gdje autor ukazuje na etničko podrijetlo koje nedvojbeno najbolje upućuje zabilježeni oblik imena i/ili prezimena.

U 13. poglavlju *Novi stanovnici – Habitanti nuovi* (63) pojašnjen je status „novih stanovnika“. To su došljaci koji su u Istri živjeli manje od 20 godina, a nakon isteka tog roka postajali su starosjedioci. Mletačka je vlada tim kolonistima uglavnom namjenjivala ulogu ratara i stočara, a bili su oslobođeni svih vrsta davanja i tlake.

Potom se u 14. poglavlju Slaven Bertoša osvrnuo na *Vrste brakova* (64 – 65), pa na temelju puljskih matičnih knjiga spominje brakove između muža i žene „na puljski način“ i brak „na mletački način“. Brak na puljski način lokalni je naziv braka na „istarski način“. Riječ je o braku na ekonomskoj osnovici, uz posebno reguliranje načina upravljanja nad donesenom, naslijeđenom i stečenom imovinom. Taj je brak dokazan na primjerima istarskih statuta – vlasništvo stvari prije braka ostaje i dalje odvojeno, odnosno imovine muža i žene odvojene su, a upravljanje je zajedničko. Brak na mletački način pripada autohtonom istroromanskom kulturnom krugu. Naime, žena je bila kućanica i vlasnica samo svojeg miraza, a nakon muževe smrti morala je napustiti muževu kuću u roku od jedne godine i jednog dana.

U puljskim matičnim knjigama, vezano za doseljenike iz austrijske Istre, spominje se samo jedan slučaj sklapanja braka na vrlo neuobičajenom mjestu – obred vjenčanja obavljen je na livadi, na stanciji. Taj podatak autor donosi u 15 poglavlju *Vjenčanje na stanciji* (66).

Potom se spominju podatci o starosti bračnih partnera, pri čemu su najčešće muževi bili dosta stariji od svojih žena, ali postojali su i obratni primjeri. Ovi detalji iskazani su u 16 poglavlju *Veća razlika u dobi između muža i žene* (66).

U 17. poglavlju *Krvno srodstvo između muža i žene* (67 – 68) navodi se takav matični upis početkom 18. stoljeća u Puli gdje je zbog srodstva brak morala odobriti biskupska nuncijatura u Veneciji.

U paleti podataka iz puljskih matičnih knjiga od 1613. do 1817. godine profesor Bertoša je 18. poglavlje posvetio *Kasnijim porođajima* (69 – 70).

Zanimljivi su podatci u 19. poglavlju – *Nezakonita djeca* (71 – 78). Izrazi za označavanje djece rođene izvan braka ili prije njegova sklapanja bili su raznoliki. O izvanbračnoj djeci podatke pružaju matice krštenih i umrlih. Njihov je postotak, zaključuje autor, u Puli tijekom godina varirao, a u prvoj polovici 17. stoljeća bilo ih je čak do oko 30 %. Nadalje se donose podatci o njima za neka mjesta uz austrijske Istre (Boljun, Čepić, Grašišće, Škopljak, Kršan, Mošćenice, Pazin, Pićan, Učka i Žminj).

Dvadeseto poglavlje naslovljeno je *Krštenje djece kod kuće* (79 – 80). Ovakvih je obreda bilo prilično, radilo se o izvanrednim situacijama, a najčešće su ga obavljale primalje, nešto rjeđe svećenici neposredno nakon što se dijete rodilo.

Iz matica se nedvojbeno pokazuju podatci o starosti, što je obrađeno u 21. poglavlju, *Dužina života* (81). Profesor Bertoša naglašava da o društvenim i gospodarskim, zdravstvenim, prehrambenim, klimatskim i ambijentalnim uvjetima koji su utjecali na duljinu života postoji prilično opsežna strana literatura, dok se u Hrvatskoj ta pojava malo proučavala.

U 22. poglavlju *Bolesti i uzroci smrti* (82 – 86) govori se o bolestima koje su upisane u puljskim matičnim knjigama umrlih. Kod brojnih je pokojnika navedeno od koje su bolesti umrli, ali Bertoša smatra da valja razlikovati bolesti od kojih su pojedini ljudi bolovali, a koje u maticama nisu navedene kao glavni i često jedini uzrok smrti. Nisu uvijek navodili ni simptome bolesti, a kamoli njihove stručne nazive – župnik je uzrok smrti upisivao na temelju potvrde koju je dobio od liječnika ili je to činio na temelju osobne procjene koja je mogla biti i netočna. Tek je 1863. godine tiskan prvi službeni popis bolesti napravljen u te svrhe.

Iduća poglavlja odnose se na *Iznenadnu smrt* (87), *Smrt od gladi* (87), *Ubojstva i smaknuće* (88). Na temelju arhivskoga gradiva iz matičnih knjiga umrlih grada Pule postoje spoznaje o raširenosti broja ubojstava. U novom je vijeku čitava mletačka Istra vrvjela razbojnicima, ali je tek od velikih kriza u 17. stoljeću i intenzivnijih migracijskih kretanja razbojništvo počelo poprimati drastične oblike. Takvi su pojedinci bili osuđeni na progonoštvo, istjerani su iz sredine u kojoj su živjeli i na taj su način postajali dio svijeta marginalnih.

Isto tako matične knjige bilježe i neobične smrti (89). To su one osobe koje su život završile pod neuobičajenim okolnostima. Iz tih se upisa puno saznaje o načinu života u gradu i njihovoj bliskoj okolini – što je izvanredno vrelo za povijest svakodnevnice.

U 27. poglavlju *Smrt u dječjoj dobi* (90) autor je naveo nekoliko primjera smrti u dječjoj dobi, čega je u razmatranom razdoblju bilo jako mnogo. Smrtnost male djece značajno je smanjivala prosječnu dob umrlih osoba.

Nadalje se u poglavlju *Smrti izvan vlastite kuće* (91 – 92) spominju upravo takvi primjeri. Najčešće su to bili gradski hospitali u kojima su završavali siromasi i prosjaci, a u maticama su zabilježeni u trenutku smrti – mnogima se nije znalo ni ime ni odakle su došli, mada su katkad neki podatci ipak bili poznati.

Osobe koje su bile siromašne ili nisu imale novaca za podmirenje troškova pogreba pokapane su besplatno. U maticama su se redovito označavale posebnim izričajima kako na talijanskom tako i na latinskom jeziku. O njima je autor donio nekoliko primjera u poglavlju *Besplatni ukopi* (93).

U posljednjem 30. poglavlju *I na kraju...* (94 – 97) Slaven Bertoša zaključuje s podacima iz puljskih matica o prezimenima po obliku i podrijetlu. Navodi da je austrijska vlast od početka 16. stoljeća počela provoditi intenzivniju kolonizaciju područja Istre pod svojom vlašću, pa je došlo do jačanja hrvatskoga etničkog elementa, posebice na seoskom dijelu gdje je on neprestano bio dominantan.

Prikazali smo knjigu Slavena Bertoše *Migracije prema Puli. Primjer austrijske Istre u novom vijeku*. Ovo izdanje plod je višegodišnjega znanstveno-istraživačkog rada plodnoga hrvatskog i istarskog povjesničara na izučavanju matičnih knjiga grada Pule od 1613. do 1817. godine. Autor je osvjetlio prošlost Pule s dosad nepoznatog stajališta. Pratio je migracijska kretanja stanovništva s područja austrijske Istre koje je dolazilo u Pulu obrađujući niz podataka; provenijenciju, imena i prezimena, etničku pripadnost, višestruke migracije, zanimanja, vrste brakova, nezakonitu djecu, bolesti, neobične smrti, ubojstva i smaknuća, besplatne ukope itd. Ova knjiga nedvojbeno je zanimljiv doprinos poznavanju prilično intenzivnih veza između habsburške Istre i istarskoga južnog poluotoka te je važna i za poznavanje prošlosti istočnojadranske obale uopće.

Josip Celić